

У нас настільки великі проблеми, що вони плавно переходять у великі можливості.

Наприклад, нам абсолютно не шкода діючої системи державного управління - вона застаріла, роздута, неефективна, а саме головне - люди що мають статус в цій системі, паразитують на суспільстві - використовують ресурси, які мають бути спільними.

Насправді, її не можна реформувати, - її потрібно викинути.

Сьогодні ми говоримо про наступне:

1. Де ми з вами знаходимося зараз, як члени українського суспільства - це точка А
2. Де нам хочеться бути, в ідеалі - це точка Б
3. Яким чином можна подолати такий шлях - і пройти від А до Б

Отже, пункт перший. Хочу звернути вашу увагу на таке - у нас настільки великі проблеми, що вони плавно переходять у великі можливості. Наприклад, нам абсолютно не шкода діючої системи державного управління - вона застаріла, роздута, неефективна, а саме головне - люди що мають статус в цій системі, паразитують на суспільстві - використовують ресурси, які мають бути спільними.

Насправді, її не можна реформувати, - її потрібно викинути.

Викинути її прямо зараз ми не можемо - інакше це буде failed state - країна, що не вдалася. Для того щоб робити такі радикальні зміни, необхідно мати побудовану альтернативну систему, або хоча б її прототип.

Можливо, варто залишити все як є? На жаль, не вийде.

Симулякр демократичної держави, складений на початку 90-х років із комуністичного держапарату та згоди старих націонал-демократів на хоча-б-якусь-свою-державу близький до свого кінця.

Якщо нічого не робити, державний устрій трансформується в таку систему, де населення, що постійно зменшується, буде використовуватися як ресурсна база для олігархічних підприємств та для відбору податків ще більш жорстокими методами в бюджет ніж зараз, і який буде розкрадатися ще більш цинічно ніж тепер.

До речі, небагато людей знають про чудове гасло часів війни за незалежність у США - не буде податків, якщо не буде наших представників у владі. Наших представників у владі немає - тому буде цілком справедливо, щоб сплату податків на себе повністю взяли олігархи - це їх люди кнопкодавлять у ВР.

Все таки залишити все як є - тупиковий варіант, і він рано чи пізно (скоріше рано)

приведе до фейлед стейт та поглинання нас сусідами. У кращому випадку будемо мати демократію африканського зразка.

Емоційний настрій багатьох людей - тікати з цієї країни. Особливо з приходом до влади Януковича. Однак Янукович - з різних причин є могильщиком діючої системи, і його президенство також відкриває можливості, принаймні це сильний стимул для мобілізації тих, кому він сильно не подобається.

Держава, якій за Конституцією, народ делегує владу і дозволяє обмежувати свободи кожного окремого громадянина, повинна надавати "базові сервіси", які вона зараз не надає, або надає дуже погано. Наша держава паразитує на суспільстві, нічого не даючи взамін - і я лише трохи перебільшую.

Це - там де ми знаходимося, точка А.

Однак дії антиеліти при владі - всього лише наслідок тих соціальних процесів, що відбуваються "знизу".

Точно так само, як для "шишок" перекривають вулиці столиці, так само нахабно лізуть поперед усіх водії позашляховиків, які "бікують" на дорогах столиці за "правом" власника великого авто. Більше того, точнісінько так само поводять себе люди, що в метро або в лікарні намагаються забігти поперед черги. Президент-зек - це діагноз не стільки для верхів, як для самого суспільства.

Ріка з хабарів, що тече в будь який міністерський кабінет, складається з ручаїв, створених нашими з вами внесками.

Антиеліта поводить себе егоїстично, і цікавиться лише поточним, негайним прибутком - не задумуючись ні про майбутнє, ні про свою відповідальність перед людьми.

Однак ця егоїстичність, намагання отримати моментальну вигоду, притаманно багатьом пересічним членам суспільства. Вверху - те ж саме, що внизу. З іншого боку, брак довіри між людьми заважає тому, щоб спільно вирішувати проблеми, які кожен окремий громадянин не здатний вирішити самотійно.

Базова причина того, що країна рухається в неправильному напрямку (80% населення вважає що в неправильному) - це ми самі.

Справді радикальні зміни можливі не на виборах, а на рівні моралі та суспільних норм поведінки.

Тоді що нам хочеться, де знаходиться точка Б? Мені особисто - хочеться країни, де в суспільстві існує достатній рівень довіри і співпраці, для реалізації найбільш складних проектів. Країни, яка здатна відповісти на будь які майбутні виклики - безпекові, кліматичні, екологічні, харчові, технологічні. Мені хочеться країни з майбутнім. Зараз у нас його немає. (Звичайно, весь звичний демократичний набір також входить у мій

віш-ліст)

Залишилося питання, як до цього прийти? Варто перевизначити проблему.

Ситуація коли обмежена група людей захоплює у своє використання якийсь спільний ресурс (наприклад, бюджет або державні механізми влади) називається "трагедією спільного".

Якщо дивитися з цього кута, тоді базова причина поточної ситуації в країні - нездатність груп людей ефективно керувати ресурсами, які знаходяться у спільному використанні. Починаючи від рівня багатопверхового будинку, і закінчуючи рівнем держави. Саме у таких випадках виникають "трагедії спільного".

Трагедія спільного

Для суспільства у цілому, найбільш важливими є соціальні дилеми навколо спільних ресурсів. Скажімо, є спільний ставок з рибою. Ви можете ходити ловити рибу у ставку на вудочку(довіряючи, що інші жителі вичнятимуть так само), і тоді всі зможуть користуватися цим ресурсом достатньо довго. Однак, якщо ви раціональний егоїст (не вірите в співпрацю), ви вважаєте за краще виловити багато риби сіткою, тому що інші можуть зробити те саме в будь який момент. (поширена думка чи н етак?) Дуже швидко в озері вже нічого не живе, або на гроші від продажу великого улову ви будете паркан, і не пускаєте до ставка усіх інших.

Отже спільний ресурс щезає - він або вичерпується, або його приватизують найбільш активні та безпринципні учасники гри. Таку ситуацією називають трагедією спільнот (Гаррет Хардін, 1968).

Трагедія стається тоді, коли група людей не може виробити правила по управлінню спільним ресурсом, і поводить себе як набір з роз'єднаних, нездатних між собою домовитися, егоїстів.

Це - поточна ситуація в країні. Державні механізми, призначені для спільного використання, привласнені. Інші спільні ресурси (земля, державне та комунальне майно, щорічний бюджет - тобто сплачені податки, які мають працювати в інтересах усіх) - насправді використовуються в інтересах незначної частини суспільства, яка змогла захопити над ними контроль. Останній яскравий приклад "трагедії спільного" - те, що відбувається в Харкові.

Історичні дослідження показують - країни, де відсутня довіра, де люди в групах, що складають суспільство, не здатні співпрацювати для того щоб отримувати взаємну довгострокову вигоду, а змушені використовувати тактику "раціонального егоїста", приречені на деградацію та занепад.

Що таке тоді тотальна корупція? Це просто суррогат, спроба замінити відсутність взаємної довіри на грошову транзакцію, щоб отримати за це послуги системи.

Корумповані країни в принципі нездатні до довгострокових спільних проєктів, а значить і до розвитку, не здатні до оновлення або до змін.

Групи без ефективної комунікації, довіри та співпраці серед учасників, в яких переважають егоїстичні моделі поведінки, та країна, в якій суспільство складається з таких груп (фактично, з роз'єднаних громадян) - неконкурентоздатна і не має майбутнього. Ще раз - це діагноз для сучасної України.

Еволюційний підхід

Однак всі необхідні інструменти, для того щоб змінити стосунки людей у суспільстві та їх поведінку під час гри у "соціальні ділеми" зараз буквально валяються під ногами.

Згідно теорії еволюції, люди стали людьми не в останню чергу завдяки тому, що на відміну від наших найближчих родичів-приматів, навчилися вгамовувати жорстку конкуренцію всередині групи, навчилися долати свої ментальні егоїстичні інтереси.

Дійсно, за останніх три мільйона років люди жили у групах мисливців-збирачів. І вижили саме ті групи, які навчилися гальмувати конкуренцію всередині себе, за допомогою соціальних норм поведінки.

Тому, насправді співпраця між членами груп, що складають суспільство - цілком природня річ.

Норми поведінки (з яких потім утворюється мораль), тобто поширене між усіма знання про те, що робити обов'язково, що можна, а що заборонено - це еволюційний механізм, що дозволяє групі з такими нормами діяти успішніше, ніж конкуренти.

Тому, на щастя, будь яке сучасне суспільство - це не лише набір з раціональних егоїстів. Групи лише з такими учасниками давно щезли в конкурентній боротьбі за виживання, тому що були найбільш слабкими. Можна сказати, що моральні люди повбивали не моральних.

Насправді, більшість будь якого суспільства складають люди, що готові співпрацювати в ситуації соціальних дилем, однак якщо будуть бачити що більшість - також співпрацює. Значить, приклади співпраці необхідно їм показувати постійно - і я вважаю це одним із головних завдань.

Люди здатні ефективно розрізнити і вчитися соціальним нормам поведінки - це також наслідок нашої еволюції - групи, що здатні швидко вчити норми поведінки, мали більше шансів.

Часто для того щоб змінити поведінку, не вистачає всього лише сигналу від інших учасників групи, що якась поведінка є неприйнятною. Отже, поки у нас вважається прийнятним (на рівні моралі) давати хабарі, або кидати на землю сміття - зрештою, кожен з нас так робив, чи не правда? - у нас будуть продовжувати давати хабарі і кидати на

землю сміття.

Протилежний приклад - Антанас Мокус, мер Боготи, в 1997 році використав подібні механізми для реформ. Богота тоді неофіційно вважалася найгіршим містом у світі. Мокус знав як треба показати учасникам суспільної групи, що якась їх поведінка - некоректна. Він організував труп з декількох сотень мімів - артистів, які показували на найбільших перехрестях міста, яка поведінка є правильною (для покращення руху), а яка ні.

Іншим кмітливим ходом була компанія з картками. Всі водії отримали білу і червону картки. Вони показували червону картку іншим учасникам руху за неправильну поведінку, щоб засудити - а білу, для того щоб схвалити дії. Таким чином, це дуже дешевий спосіб перетворив більшість людей на тих, хто карає хоча б і символічно, порушників соціальних норм. Результати Мокуса були вражаючими, але це окрема історія. Нам потрібно придумувати свої способи сигналізувати про порушення поведінки.

Структура успішних груп

Сигнали щодо невірної поведінки (фактично це м'яке покарання за те, що норми поведінки не виконуються) - лише одна складова, один принцип в діяльності груп, які зможуть таким чином ефективно керувати спільним ресурсом (у цьому випадку, дорогами).

Американська вчена Еліно́р Остро́м (Нобелівська премія по економіці 2009 року) опрацювала величезну кількість історичних даних та результатів сучасних експериментів, і виділила 8 складових, необхідних для того, щоб учасники груп могли колективно діяти (робити ефективний менеджмент спільного ресурсу). Насправді, чим більше груп в суспільстві, побудованих за такими принципами, тим більше шансів його змінити.

Якщо ж група не здатна організуватися, домовитися і вирішити проблему управління спільним ресурсом, тоді відбувається одне з двох:

- 1) або трапляється трагедія спільного, - як найчастіше трапляється в нашому суспільстві
- 2) або якоюсь зовнішньою, авторитарною силою, вводиться неефективне централізоване управління.

Можливо, нам потрібно спочатку на рівні окремих груп, а потім і на рівні суспільства поширювати норми поведінки, що будуть сприяти успішним колективним діям, і дадуть можливість отримувати оптимальний зиск під час гри в щоденні соціальні дилеми?

Починати, як стверджує сама Остром, можна з чіткого визначення - хто може бути членом групи, а хто ні, на основі домовленості щодо того, як буде використовуватися спільний ресурс (окреслити межі групи, рецепт номер 1) та налагодити справедливую систему покарань порушників та винагород для тих, хто вносить найбільший внесок (рецепти 2 та 5).

Отже, починати варто з існуючих груп та активістів. І на цьому рівні необхідно стимулювати норми поведінки, що дозволяють вирішувати спільні задачі. Це - довіра, взаємодопомога, відповідальність.

Мораль повинна бути відмінною від тієї побутової моралі, що є зараз. Ставлення до халяви, хабарів, нечесної поведінки - різко негативне. Структура таких груп повинна будуватися згідно рекомендацій Остром.

Більше того, на відміну від попередніх часів, ми можемо значно прискорити процес створення подібних норм поведінки в групах. Експериментально доведено, що людина - не знаючи нічого про своїх партнерів по соціальним іграм, здатна значно перебільшувати "поганість" інших людей. Через це люди відмовляються співпрацювати на 30-40% випадків більше, ніж це могло би бути. А що, коли кожен учасник групи буде точно знати, наскільки (в контексті її діяльності) можна довіряти іншому учаснику, навіть якщо ти його особисто не знаєш? Співпраця буде значно успішнішою.

Такий механізм існує, і один з його примітивних варіантів - рейтинг, або сумарна оцінка для користувача на якомусь веб-форумі. Для наших груп ми можемо створити аналогічну систему, навіть із криптографічним захистом - уявімо собі, що за допомогою невеликої програми на мобільному учасники моментально можуть дізнатися, який в системі рівень довіри у кожного.

До речі, Крейг Ньюмарк, стверджує що в наступні 10 років вплив економіки, заснованої на грошах значно поступиться впливу економіки, заснованої на репутації.

Далі, кожен з вас є творцем своєї "соціальної мережі" в реалі та в інтернеті. Вона може стати базою для створення подібної самоврядної групи, яка може бути базою для якогось альтернативного суспільного інституту. (Чи задумувалися ви наприклад, що група «Збережи старий Київ», коли ламала паркани навколо забудов, була альтернативною судовою виконавчою службою?)

Починається все із самих активних - початкового набору з наявних людей і груп. Наступний крок - залучити інших, запустити процес навчання, стимулювати до того щоб все більше і більше людей задумалися (багато хто вперше) що таке держава і влада? Чим більше людей перевизначать для себе своє ставлення до цих інститутів, тим краще.

Почати з місцевої влади і місцевого самоврядування. Що необхідно, для того щоб змінити голі декларації влади на реальні механізми її контролю? Варто задуматися над трьома напрямками:

- 1) дієвий і дешевий механізм відкликання місцевого депутата (голосування СМС-ами?)
- 2) вплив на формування місцевих бюджетів - скажімо, 20% буде формувати громада шляхом бюджетуванн знизу.
- 3) поліція - жодне суспільство не може без неї існувати. Справжня муніципальна поліція, з виборними посадами її керівників?

Хто з наявних партій готовий заключити подібну угоду з потенційними виборцями, і включити план реалізації цих положень в свою програму? Ця ідея - з останніх британських виборів, де торі виклали таку угоду на сайті (часто секрет гарної креативності складається в умінні приховувати свої джерела)

Взагалі, варто запустити креативний процес - яке може бути самоврядування в 21 сторіччі? Коли завдяки інтернету стала можлива справжня децентралізація? Коли для обробки інформації та прийняття рішень не обов'язковим є бюрократичні структури, а люди можуть спілкуватися і співпрацювати один з одним без посередників, а напямую? Коли crowdsourcing став найбільш відомим прикладом, того, що раніше називали "сила народу"?

Місцева незалежна преса, в т.ч. електронна, в 21 сторіччі - яка безліч її форм можлива вже тепер? Ще раз повторюся, нам не жаль існуючої системи, ми до неї не прив'язані - коли ми думаємо про нові механізми, обмеженням може бути лише наша уява.

Групи - носії іншої моралі - повинні постійно показувати, на своїх успішних прикладах, чому варто співпрацювати, і який може бути результат. Найперше що приходить в голову такі групи можуть вчити інших громадян різноманітним інструментам і технологіям, що знов таки валяються під ногами - можливо навіть за якісь гроші. Напрямків діяльності – безліч:

- секції для дітей
- обмін книжками
- мікрофінансові системи
- додаткові гроші
- альтернативне житло
- системи енергозбереження
- відкритий wifi
- тощо

Під час створень правил діяльності альтернативних установ обов'язково враховувати найкращі наукові досягнення: з еволюційної психології, поведінкової економіки тощо.

Створені самоврядні групи повинні працювати над питанням, який новий суспільний договір, і нова конституція потрібна країні?

В перспективі, коли мережа з таких груп, що займаються створенням альтернативного суспільства, стане потужною та розгалуженою, - можна замахнутися на установчі збори,

що мають прийняти Конституцію, - лише так народ доведе, що він є єдиним джерелом влади.

Україна 2.0 - ось чого варто прагнути.

Фінальне слово

Досить зрозуміло, що потенційні можливості можуть так і залишитися можливостями. Можливості стають матеріальними лише після добре спланованої дії. Так, задачі по змінах в суспільстві звичайно, дуже масштабні - однак не варто боятися цих масштабів. Масштаби потрібно використовувати для того щоб потім розказувати, наскільки багато ми досягли.

Інша справа: нам необхідно вирости до розмірів задачі, якщо ми дійсно хочемо її вирішити. Ось цим варто займатися на першому етапі - організувати створення і навчання для майбутніх самоврядних груп, об'єднувати вже існуючі групи за допомогою принципів - дуже загальних, про які вже йшлося, та спільної мети - пам'ятаєте точку Б? Подумайте над тим, як по вашому необхідно розгортати цей рух з побудови альтернативного суспільства, чим наповнити ці пункти:

- 1) базові групи, із зміненою мораллю, спільною метою та планом
- 2) мережа самоврядних груп і альтернативні інститути
- 3) зміна системи

Зрештою, не ми перші і не ми останні, перед ким постає таке завдання. It's doable - це можна зробити - і досвід Тбілісі, Боготи та власне нашого 2004 року (і це лише останні приклади) - все це тому підтвердження.

Наші уявлення про те що є нормальним, і що є можливим навряд чи переживуть десять наступних років

Лінки:

Елінор Остром

<http://www1.umn.edu/ships/evolutionofmorality/text.htm#outcomes>

http://scienceblogs.com/evolution/2010/03/economics_and_evolution_as_dif_6.php

Крейг Ньюмарк

<http://www.cnewmark.com/2010/04/trust-and-reputation-systems-redistributing-power-and-influence.html>

Анатолій Бондаренко, [Тексти](#)